

ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ

Розглянуто зародження та етапи становлення міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері. Проаналізовано основоположні нормативно-правових акти, які були створені внаслідок такої співпраці.

Ключові слова: міжнародні тюремні конгреси, пенітенціарний, Конгреси ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, міжнародні акти про поведження з ув'язненими.

Міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері набуває вагомого значення відповідно до останніх тенденцій глобалізації та посилення взаємозалежності однієї держави від іншої. У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливо яскраво можна побачити зростання рівня злочинності.

Так, за даними Державної пенітенціарної служби України, в установах виконання покарань України станом на 01.04.2012 р. перебувало 153 тис. 774 осіб. З кожним роком можна побачити динаміку зростання кількості осіб. Одним із важливих напрямів діяльності Державної пенітенціарної служби України є співробітництво з міжнародними організаціями і фондами, пенітенціарними відомствами та неурядовими інституціями зарубіжних країн, що передбачено ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»[5].

Дана тема є особливо актуальною у зв'язку з тим, що пенітенціарна система України знаходиться на етапі свого реформування, відбувається гуманізація умов відбування кримінальних покарань в Україні та світі в цілому. Україна та багато інших країн намагаються трансформувати існуючу кримінально-виконавчу систему в таку, що відповідає європейським і світовим

стандартам і не порушує права та свободи засуджених. З огляду на це кримінально-виконавчий правовий комплекс міжнародного права потребує подальшого розвитку й глибокого вивчення.

Крім того, набуває все більшої актуальності й проблема перебудови співробітництва, розробки нових форм співпраці з тим, щоб міжнародна спільнота могла вирішувати завдання, пов'язані з належним виконанням кримінальних покарань. Тому необхідні політична воля всіх держав та конкретні заходи на міжнародному рівні щодо налагодження нових форм співпраці, партнерства та координації.

Кримінальне покарання виступає дієвим засобом боротьби зі злочинністю й передбачає обмеження тих благ і прав, які злочинець має на свободі. Але пенітенціарні системи різних країн дуже різняться, тому не завжди одне й те ж покарання передбачає однакові права. На нашу думку, за допомогою саме співробітництва держав і міжнародних організацій у пенітенціарній сфері така рівність може бути забезпечена як на національному, так і міжнародному рівнях.

Усі основні конвенції про права людини містять спеціальні статті щодо осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Причина цього дуже проста. Захист прав засуджених передбачений тому, що права людини поширюються на будь-кого, хто належить до людського роду. У людини є права, які є невід'ємними, які повинні бути захищені у будь-якому випадку. Це основний принцип міжнародного права в галузі прав людини. Особа, засуджена до відбування кримінального покарання в місцях позбавлення волі, може втратити багато своїх прав, але основні права – право на життя, здоров'я, справедливість, правосуддя, гуманне ставлення, захист від жорстокості та катувань – вона зберігає [8, с. 22].

Мета статті – розглянути етапи розвитку міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері та проаналізувати основоположні нормативно-правові акти, які були створені внаслідок такої співпраці.

Кожна окрема пенітенціарна система має певні недоліки та проблеми. Сьогодні розвиток співробітництва між пенітенціарними системами різних

країн та міжнародними організаціями цієї сфери набув особливого масштабу. Обмін досвідом і позитивною практикою сприяв адаптації національних пенітенціарних систем до міжнародних стандартів. Для того, щоб зрозуміти основні засади міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері, розглянемо передумови його виникнення та основні етапи становлення.

Термін «пенітенціарний» (латин. – penitent – каятися, виправляти) означає порядок відбування покарання у вигляді позбавлення волі за вироком суду. Такий вид кримінального покарання як позбавлення волі отримав широке застосування в період розвитку капіталістичних відносин, тому що до цього держави не мали можливості утримувати складний пенітенціарний апарат. Л. М. Дегтярьов, який вивчав тенденції розвитку сучасних каральних закладів, зазначає: «Загострення класової боротьби змушує правлячі круги країн підсилювати їх державні каральні органи» [7, с. 215].

Історія міжнародного пенітенціарного співробітництва охоплює доволі довгий період часу, її умовно можна розділити на три етапи:

- 1) тюремні конгреси першої серії (1846 – 1857 рр.);
- 2) тюремні конгреси другої серії (1872 – 1950 рр.);
- 3) діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері уніфікації пенітенціарних стандартів (з 1955 р. до наших часів).

Ще в XVIII ст. стали з'являтися перші ідеї про необхідність обміну інформацією з питань пенітенціарної політики та практики на міжнародному рівні, які набули суспільного значення. Цьому сприяло широке поширення у світі концепцій англійських основоположників пенітенціарної науки Д. Говарда й І. Бентама та прогрес пенітенціарної системи США. З середини XIX ст. необхідність у міжнародному співробітництві в пенітенціарній сфері набула такої гостроти, що не могла не знайти певні організаційні форми, що знайшло своє виявлення в міжнародних пенітенціарних конгресах [4].

Перший етап розпочався з міжнародного пенітенціарного конгресу, який відбувся 1846 р. в м. Франкфурт-на-Майні. Основна його мета полягала в ознайомленні з національними та міжнародними пенітенціарними проблемами.

На другому тюремному конгресі, який проводився 1847 р. в м. Брюсселі, було створено Тюремний комітет діяльності, який знаходився в Парижі. У 1857 р. у Франції відбувся третій тюремний конгрес, на якому вивчалися пенітенціарні проблеми різних напрямків та методи їх вирішення. Цей етап характеризується тим, що конгреси проводилися з приватної ініціативи публіцистів, економістів, медиків, літераторів та інших представників інтелігенції й мали, як правило, благодійну мету. На конгресах першої серії пенітенціарним вважалося питання про одиночну систему ув'язнення. Необхідність державного регулювання пенітенціарних проблем на міжнародному рівні призвела до об'єднання зусиль урядів багатьох країн.

Тюремні конгреси другої серії почали скликати з 1872 р. з ініціативи Нью-Йоркського тюремного товариства. Зародження постійного міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері, зокрема вироблення організаційно-правових основ участі громадськості у контролі за виконанням покарань у вигляді позбавлення волі, пов'язане з відкриттям пенітенціарного конгресу в Лондоні. Саме тут розпочалася нова хвиля міжнародного співробітництва держав з пенітенціарних проблем, у зв'язку з чим у науковій літературі його прийнято називати основоположним.

Англійські дослідники Б. С. Альпер і Дж. Ф. Борен слушно зауважили, що «Лондонський конгрес став поворотним пунктом у міжнародних зустрічах; не стільки тому, що засідання були своєчасно підготовлені провідними теоретиками і практиками більше ніж 20 суверенних держав, скільки тому, що це була перша міжнародна конференція, яка зібрала разом представників урядів, а також учених і адміністраторів виправних систем» [6, с. 25].

Організаторам конгресу вдалося зібрати для участі в ньому 310 осіб, 100 з них були офіційними представниками від 22 держав. Відтепер головне місце в організації та проведенні міжнародних конгресів почали посідати представники урядів держав-учасниць, проте, крім офіційних делегатів, в їх роботі беруть участь і приватні особи, зокрема професори кримінального права, архітектори, священники, медики пенітенціарних установ. Так, директор Санкт-

Петербурзького тюремного комітету Е. Мішле, даючи оцінку значенню Лондонського конгресу, зазначає: “Були й раніше міжнародні конгреси, урядові й приватні, але одні з них мали характер виключно офіційний, інші – абсолютно приватний, тоді як Лондонський конгрес уперше поєднав у собі обидва ці елементи» [6, с. 21].

Проте в радянській історико-правовій науці утвердився погляд, що пенітенціарна політика в Російській імперії розвивалася незалежно від міжнародного співтовариства, без урахування світового досвіду. Як відзначав відомий історик тюремної системи М. М. Гернет, міжнародна діяльність центрального тюремного відомства обмежувалася лише обміном особистими фотографіями його керівництва зі своїми зарубіжними колегами [2, с. 11].

Усього відбулося 12 конгресів другої серії: Лондон (1872), Стокгольм (1878), Рим (1885), Петербург (1890), Париж (1895), Брюссель (1900 р.). Будапешт (1905), Вашингтон (1910), Лондон (1925), Прага (1930), Берлін (1936), Гаага (1950). У 1878 р. був створений проект міжнародної пенітенціарної комісії, що складалася з офіційних представників держав-учасниць конференції. Комісія щорік повинна була збирати членів конференції та концентрувати статистичні дані, регламентувати зв'язки з різними тюремними організаціями і суспільствами, видавати інформаційний бюлетень. У наступні роки пенітенціарна комісія була перетворена на Міжнародну кримінальну і пенітенціарну комісію, яка проіснувала під такою назвою до 1950 р. [1].

Основну роль в конгресах відігравали уряди держав, але крім офіційних делегатів у них брали участь і приватні особи, такі як професори кримінального права, директори, архітектори, пастори, медики пенітенціарних закладів за запрошенням або за власним бажанням. Особливістю цих конгресів була посилена увага до питань вивчення й узагальнення справ у сфері пенітенціарного законодавства і тюремної практики. Конгреси приймали резолюції, які містили рекомендації з актуальних проблем виконання покарання і боротьби зі злочинністю.

Третій етап міжнародного співробітництва у сфері виконання покарань пов'язаний з виникненням і діяльністю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Уже впродовж понад півстоліття ООН в рамках Економічної і соціальної ради регулярно, раз на п'ять років, проводить конгреси з питань попередження злочинності й поводження з правопорушниками [1, с. 152–154]. Вони є правонаступниками міжнародних пенітенціарних конгресів, які проводилися з 1846 р. Ці міжнародні зібрання відбувалися: 1955 р. – Женева, 1960 р. – Лондон, 1965 р. – Стокгольм, 1970 р. – Кіото, 1975 р. – Женева, 1980 р. – Каракас, 1985 р. – Мілан, 1990 р. – Гавана, 1995 р. – Каїр, 2000 р. – Відень, 2005 р. – Бангкок, 2010 р. – Сальвадор. Організаційний орган конгресів – постійна кримінально-пенітенціарна комісія, яка видає спеціальний бюлетень щодо скликання і реалізації матеріалів конгресів, що видаються окремо різними мовами й істотно поповнили так звану «тюремну» літературу. Конгреси працювали у чотирьох секціях, в яких, відповідно, обговорювалися питання кримінального законодавства, власне пенітенціарні питання, проблема попередження злочинів, у тому числі рецидивних, та питання правопорушень неповнолітніх та їх перевиховання.

На конгресах розглядалися також питання організації праці ув'язнених, статусу працівників пенітенціарних установ, позбавлення волі на короткий строк, ресоціалізації осіб, які відбули кримінальне покарання, кримінальної відповідальності, не пов'язаної із позбавленням волі, смертної кари та ін.

Для того, щоб визначити сучасні тенденції та напрями міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері, детальніше зупинимося на останньому Дванадцятomu Конгресі ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, який відбувся в м. Сальвадорі з 12 по 19 квітня 2010 р. На ньому було визначено важливість стабільної системи кримінального правосуддя як основного елемента верховенства права; наголошено на необхідності вживання цілісного підходу до її реформування задля підвищення ефективності у боротьбі зі злочинністю; виявлено нові форми злочинності, що становлять загрозу для суспільства в усьому світі, вивчено методи запобігання та боротьби з ними.

Конгрес створив підґрунтя для тіснішої співпраці між урядами, міжурядовими і неурядовими організаціями з усіх питань, пов'язаних із запобіганням злочинності та кримінальним правосуддям, забезпечивши тим самим ефективнішу міжнародну взаємодію у цій сфері [3].

Діяльність конгресів значно вплинула на попередження злочинності та кримінальне правосуддя на міжнародному рівні, а також на політику і професійну практику на національному рівні. Вони надають можливість обміну інформацією і досвідом між державами та фахівцями у сфері виконання кримінальних покарань і відіграють важну роль у вирішенні зазначених проблем, майже на всіх конгресах виробляються рекомендації.

Комплекс діючих міжнародних актів про поводження з ув'язненими включає як акти загального характеру, так і профільні акти, прийняті ООН.

До актів загального характеру можна віднести: Загальну декларацію про права людини (1948 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966 р.); Декларацію ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1963 р.); Декларацію прав дитини (1959 р.) та ін.

До спеціалізованих актів відносяться: Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1955 р.); Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання (1975 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.); Кодекс поведінки посадових осіб при підтриманні правопорядку (1979 р.); Принципи медичної етики, які відносяться до працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, по захисту засуджених, або затриманих осіб, від катувань та інших жорстоких, нелюдських видів поводження і покарання (1982 р.); Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, затриманих чи ув'язнених в будь-якій формі (1989 р.); Правила ООН, які стосуються захисту неповнолітніх,

позбавлених волі (1990 р.), Кампальська декларація про умови утримання у в'язницях Африки (1996 р.), Арушська декларація про належну практику утримання у в'язницях (1999 р.), Правила ООН, які стосуються поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання для жінок-правопорушників, не пов'язаних з позбавленням волі (Бангкокські правила) (2010 р.).

Зазначені міжнародно-правові акти можна поділити на обов'язкові та рекомендаційні. Але, на наш погляд, їх треба враховувати при реформуванні кримінально-виконавчого законодавства. Вони передбачають гуманне поводження із засудженими злочинцями, а гуманізація кримінальних покарань – це основна мета європейського та світового співтовариства в цілому у зв'язку з тим, що рівень розвитку кожного суспільства визначається ставленням до найбільш соціально уражених категорій населення, до яких можна віднести й осіб, засуджених до відбування кримінальних покарань.

Список літератури:

1. *Галямова Д. С.* История международного сотрудничества в области обращения с осужденными / Д. С. Галямова // Государство и право: теория и практика : материалы междунар. заочн. научн. конф. (г. Челябинск, апрель 2011 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2011. – С. 38–41.

2. *Гернет М. Н.* История царской тюрьмы / М. Н. Гернет. – 2-е изд., доп. и пересм. – М. : Госюридиздат, 1952. – Т. 3: 1870 – 1900. – 402 с.

3. Двенадцатый Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, Сальвадор, Бразилия (12-19 апреля 2010 г.) / Офиц. сайт ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/conf/crimecongress2010/>

4. *Долженкова Г. Д.* Международное пенитенциарное сотрудничество в области социального обеспечения осужденных к лишению свободы / Г. Д. Долженкова // Журнал российского права. – 2001. – № 3. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/892357/>

5. Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – С. 409.

6. *Мишле Э. И.* Второй международный тюремный конгресс / Э. И. Мишле. – СПб. : Тип. П. И. Шмидта, Галерная, д. № 6, 1878. – 180 с.

7. Символика тюрем: нравы уголовного мира всех стран и народов / [сост. Н. В.Трус]. – Мн. : Литература, 1996. – 512 с.

8. *Стерн В.* Грех против будущего: тюремное заключение в мире: фрагменты / Вивьен Стерн ; [пер. с англ.]. – Лондон : Международная тюремная реформа, 1998. – 124 с.

Толстенко Ю. А. Зарождение и становление международного сотрудничества в пенитенциарной сфере.

В статье рассмотрены зарождение и этапы становления международного сотрудничества в пенитенциарной сфере. Проведен анализ основных нормативно-правовых актов, которые были созданы в результате такого сотрудничества.

Ключевые слова: международные тюремные конгрессы, пенитенциарное, Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, международные акты об обращении с заключенными.

Tolstenko Y. A. The origin and development of the international cooperation in the area of penal.

The article describes the origin and the stages of development of the international cooperation in the area of penal. Basic legal acts that have been created as a result of such cooperation are analyzed.

Key words: international prison congresses, penitentiary, United Nations Congresses on Crime Prevention and Criminal Justice, international documents for the treatment of prisoners.